

Урок 5

Поняття та види соціальних норм. Поняття та ознаки права

Сутність права полягає у рівновазі двох духовних

інтересів: особистої свободи та загального блага

В. Соловйов

Очікувані результати

Після цього уроку ви зможете:

- пояснювати та застосовувати поняття: право, джерела права, система права, галузь права, норма права, правотворчість, законодавство
- називати умови виникнення права, ознаки соціальних норм і права, принципи права, елементи системи права й системи законодавства
- характеризувати джерела права, функції права, елементи системи права
- наводити приклади соціальних норм, джерел права, нормативно-правових актів
- описувати елементи системи права, елементи структури правової норми, етапи законодавчого процесу, способи систематизації правових актів
- висловлювати судження щодо ролі соціальних норм, права в житті людини та суспільства, співвідношення моралі й права

Як ви розумієте епіграф до уроку?

1. Поняття і види соціальних норм.

Як ви розумієте висловлювання Аристотеля «Людина за своєю природою – істота суспільна»?

Уміння домовлятися, йти на поступки, дотримуватися правил — це ті якості, які забезпечують нормальний розвиток окремих колективів людей (груп, верств населення), а також усього суспільства. Для організації власного життя людство встановило певні норми, які дають змогу оцінювати свої та чужі вчинки, регулювати поведінку, налагоджувати спілкування та спільну діяльність.

Соціальні норми — це правила поведінки, що регулюють відносини між людьми і спрямовують їх діяльність у спільних інтересах.

Основні види соціальних норм:

- *мораль* (правила поведінки, які склалися в суспільстві під впливом громадської думки відповідно до уявлень про добро і зло, обов'язок, честь і гідність, які забезпечуються через внутрішнє переконання та засоби громадського впливу);

- *звичай* (правила поведінки, що склалися історично, стихійно, поступово і в результаті багаторазових повторень певного зразка поведінки увійшли у звичку людей (потискання рук при зустрічі та при прощанні тощо) та сприймаються підсвідомо);

- *традиції*__ (правила поведінки, які впроваджуються в суспільну практику за ініціативою певних структур (держави, громадських об'єднань тощо), у багатьох випадках з метою витіснення (заміни) якихось існуючих правил поведінки з тією чи іншою метою нав'язуються суспільству та згодом можуть переростати у звичаї (у радянські часи – заміна хрещення новонароджених на “звездини»; традиції першого й останнього дзвоників у школах, посвячення у студенти, зустріч Нового року з ялинкою тощо).);

- *релігійні норми* (частина загальноморальних норм, релігійна мораль, низка вимог якої («не вбий», “не вкради” тощо) належить до загальнолюдських цінностей і становить основну частину практично всіх моральних систем, а в деяких випадках – основу правових і судових систем (закони шаріату в мусульманських країнах) та залежать від суб'єктивного чинника (оскільки визначаються внутрішніми переконаннями людини, її почуттями сумління, совісті тощо);

- *корпоративні норми* (встановлюються та забезпечуються об'єднаннями громадян у межах законів держави і є обов'язковими лише для членів цих об'єднань, регулюють діяльність, зумовлену завданнями певних об'єднань громадян і спрямовану на досягнення цілей, заради яких ці об'єднання створювались);

- *соціально-технічні норми* (правила, що формуються у процесі людської діяльності, встановлюють вимоги до доцільної та безпечної поведінки природних умов і регулюють порядок поведінки людей зі знаряддями виробництва; від їх сумлінного виконання залежить добробут, здоров'я, життя людей)

- *правові норми* (вид соціальних норм, що встановлюються і охороняються державою).

Усі перераховані норми мають певні ознаки, обумовлені особливостями їх формування, методами впливу на поведінку суб'єктів тощо. Але кожній з них притаманні й загальні для всіх соціальних норм *ознаки*:

- є загальними правилами (діють безперервно в часі, наділені багаторазовою дією і звернені до невизначеного кола осіб);
- виникають унаслідок свідомо-вольової діяльності людей (одні створюються в процесі цільової діяльності, інші виникають унаслідок багаторазових повторюваних актів поведінки, треті формуються у вигляді принципів, які закріплюються в суспільній свідомості);
- спрямовані на регулювання суспільних відносин, поведінки в суспільстві;
- виникають у процесі історичного розвитку і функціонування суспільства;
- відповідають типу культури і характеру соціальної організації суспільства.

2. Поняття та ознаки права

Право виникло разом із державою. Причини його появи були тими самими, що й держави: організація влади, яка спроможна встановлювати юридичні норми й забезпечувати втілення їх у життя. Походження права пов'язане також з ускладненням виробництва, політичного та духовного життя суспільства, із виділенням особи як самостійного учасника суспільних відносин та формуванням держави, здатної забезпечити функціонування суспільства на стадії, вищій за первісне суспільство, а також закріпити й забезпечити індивідуальну свободу особи.

Право — система загальнообов'язкових норм (правил поведінки), які виражають загальні та індивідуальні інтереси (волю) населення країни, регулюють суспільні відносини, визнаються та охороняються державою і забезпечуються всіма заходами державного впливу, у тому числі заходами примусу.

Ознаки права

Ознака	Характеристика
<i>Системність</i>	Право є сукупністю взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів: галузей, інститутів та норм права
<i>Нормативність</i>	Право складається з норм, загальних правил поведінки, які поширюються на всі врегульовані випадки й у всіх таких випадках діють однаково
<i>Загальнообов'язковість</i>	Норми права є обов'язковими для виконання всіма особами, що охоплені ними
<i>Формальна визначеність права</i>	Правові норми закріплюються у правових документах, що мають встановлені форму та зміст
<i>Державна забезпеченість</i>	Виконання норм права забезпечується спеціальною системою державних органів, у тому числі із застосуванням примусу

Розгляньте таблицю «Ознаки права». Укажіть, чим норми права відрізняються від норм моралі.

3. Принципи і функції права.

Під *принципами права* розуміють його основні, найбільш загальні, вихідні положення, які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин.

Принципи права мають безпосередній вплив на функціонування правової системи. Саме вони визначають зміст нормативно-правових актів, процес їх створення та реалізації.

Незважаючи на те що принципи права відрізняються високою стабільністю, вони не є незмінними. Принципи права прямо залежать від соціально-економічного розвитку суспільства, політичного ладу та конкретних історичних умов. Так, принципи права, що мали місце в рабовласницьких державах, не можуть застосовуватися в сучасних державах.

Так само суттєво відрізняються принципи права в тоталітарних та демократичних державах. Це пов'язано з тим, що принципи права відображають систему цінностей суспільства, у якому вони існують.

До основних принципів права в Україні можна віднести:

- верховенство права;
- законність;
- рівність усіх перед законом;
- взаємну відповідальність особи й держави;
- відповідальність за наявності вини.

Функції права являють собою основні напрямки впливу права на свідомість і поведінку учасників суспільних відносин із метою розв'язання

конкретних завдань, що стоять перед правом. Саме у функціях права проявляються його сутність та соціальне призначення.

Основною функцією права є нормативно-регулююча. Вона полягає в тому, що право є нормативним і загальнообов'язковим засобом урегулювання суспільних відносин.

4. Джерела права.

Своє зовнішнє виявлення норми права знаходять у джерелах (формах) права.

Джерела права — встановлені державою або визнані нею офіційно документальні форми вираження та закріплення норм права.

Існують чотири основні види джерел права: правовий звичай, правовий прецедент, нормативний договір, нормативно-правовий акт.

Правовий звичай — це правила поведінки, які узвичаїлися через багаторазове застосування протягом тривалого часу існування суспільства і які визнані й забезпечені державою. Історично правовий звичай був першим джерелом права, який регулював відносини, як правило, у період становлення держави.

Правовий прецедент — це судові або адміністративні рішення з конкретної юридичної справи, яке стає загальнообов'язковим під час розгляду аналогічних справ у майбутньому. У країнах, що належать до англосаксонської правової сім'ї (Велика Британія, США), правовий прецедент є основним джерелом права.

Нормативний договір — двостороння або багатостороння угода з урегулювання тієї або іншої життєвої ситуації, результатом якої є нова норма права (міжнародно-правові угоди, колективний договір тощо). Вони можуть мати міжнародний і національний характер.

Нормативно-правовий акт — офіційний письмовий документ компетентних (уповноважених) органів держави, який містить правові норми і має загальнообов'язковий характер. Нормативно-правовий акт є основним джерелом (формою) права в романо-германській правовій сім'ї, до якої належить і правова система України.

Закони — це прийняті у визначеному конституцією порядку нормативні акти органу законодавчої влади або всього народу, які врегульовують найважливіші суспільні відносини та мають вищу юридичну силу щодо інших правових актів.

Підзаконні нормативно-правові акти — це нормативно-правові акти, прийняті компетентним органом, видані на підставі закону для його деталізації та виконання.

Після опрацювання теоретичного матеріалу дайте відповіді на питання для самоконтролю.

Питання для самоконтролю

1. Чим право відрізняється від інших соціальних норм?
2. Які існують основні джерела права?
3. Наведіть приклади звичая, традиції, моральної норми, соціально-технічної норми.

Після опрацювання теоретичного матеріалу та відповідей на питання для самоконтролю відпочиньте, виконавши вправи з **фізкультхвилинки (руханки)**. Перевірте, чи все вам зрозуміло з даної теми уроку, переглянувши **презентацію** до заняття. За бажанням, для отримання додаткової інформації, перегляньте **відеоурок**.